

GAUTENG DEPARTMENT OF EDUCATION

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION

POSSIBLE ANSWERS FOR : XITSONGA XA RIRIMI RO SUNGULA
NHLAWULO WA LE XIKARHI
(Papila ra Vumbirhi)

XIYENGE XA A**VUTLHOKOVETSERI****XIVUTISO XA 1**

- 1.1 1.1.1 Hinkwerthu hi rhandza ku tivona, hi hlekelela no tivona swa kahle na swo biha hi hina. Hi tsakela ku vona leswi nga ri ki swona hi hina. (3)
- 1.1.2 Vubihi/swo ka swi nga ri kahle hi hina/mahanyelo yo biha. (2)
- 1.1.3 Hi tilanguta exivonini hi vona swa kahle hi hina kambe ntiyiso wa kona hi leswaku leswi hi swi vonaka a hi ntiyiso hi hina. (3)
- 1.1.4 tota. (2)
- 1.1.5 Leswi hi swi vonaka exivonini hi hina a hi swona./Xivoni a xi swi koti ku hi komba vumunhu bya hina. (2½)
- 1.2
- 1.2.1 Byebyo i vutomi (2)
- 1.2.2 I xihlambanyiso. Xi hlamusela leswaku vutomi byi fana na ndzilo wa xitiko lowu pfurhaka mundzuku wu pfuka wu nga ha ri kona; nabyona bya hela. (4½)
- 1.2.3 U vula leswaku munhu u fa hikuva a rhangwe a hanya. (2)
- 1.2.4 Ndzimana ya 1 yi hlamusela leswaku vutomi byi fana ni Xiluva lexi sasekaka hi ximumu nimixo xi komba ntsako; loko dyambu ri pela ku saseka ka xona ka hela. Ku saseka ka xona i ka xinkadyana. (4)
- (12½)

- 1.3
- 1.3.1 Xihangalasi. (2½)
- 1.3.2 I wansati; hi vona hi rito "vukati". Evukatini ku ya vavasati ntsena (2)
- 1.3.3 Ntila wa 8 wu hlamusela leswaku munhu loyi wa lwisa, wa holovisa laha ku nga ni muti. (2)
- 1.3.4 – ku tshika nkarhi wo tekiwa wu hundza swi endla leswaku munhu a faya miti ya vanhu. (2)
– Vanuna hinkwavo va fana "ku lo hambana malebvu." (2)
(12½)
- 1.4
- 1.4.1 U nga tshuki u ehleketa leswaku u ntsongo ivi u tshika ku ehleketa.
- 1.4.2 ku hava munhu la fanaka na munhu un'wana.
- 1.4.3 Vukulu byi nga endli leswaku u nga ha ehleketi.
- 1.4.4 U nga khomeleli evusiwaneni swi nga endla leswaku u tilan'wa u ku a wu pfuni nchumu.
- 1.4.5 U nga naveleli van'wana swo biha hikuva u ta pfala swa kahle leswi nga ku antswisaka evuton'wini.
- 1.4.6 Kombisa mahlanyelo ya wena lamanene. (12½)
[25]

XIKATSA XA B

XIVUTISO XA 2

NTLANGU

- 2.1
- 2.1.1 A fanele ku dlaya Xixurhana. (2)
- 2.1.2 Kotara ya rifumo'ra Xixurhana. (3)
- 2.1.3 Emikhukhwini leyi nga ehansi ka xintshabyana xa Gerere, kusuhi ni lokixi ra Mapatapata (3)
- 2.1.4 Muchayeri wa bazi ra ka Hefuhefu, exitichini xa Buluvezi hi hamula. (6)
- 2.1.5 (i) Nkulukumba Khosa (2)
(ii) Hlamalani na Mihloti (4)
- 2.1.6 A ri ni makwanga, u dlaye Xixurhana hikulva a n'wi tsone vhengele rin'we. A ehleketa leswaku u ta kuma rifumo hinkwaro ra Xixurhana loyi a n'wi dlayile. (3)

2.1.7 Ku lava rifumo hi tindlela to biha swi nga endla leswaku u lahlekeriwa hi swa nkoka evuton'wini.

(2)
[25]

KUMBE

- 2.2
- Matixisa u tixisile hakunene hi ku xavela nuna wa yena Xigevenga Gemba a ehleketa leswaku u ta kuma rifumo endzhaku ka ku va a n'wi dlayile.
  - Hi vona ndlela leyi a gidelaka emikhukhwini a ya eka Gemba ku ya kunguhata rifu ra Xixurhana.
  - Loko Gemba a n'wi vutisa leswaku i ncini xivangelo xo lava ku halata ngati ya Xixurhana u vula leswaku u ni torha ra rifumo ra Xixurhana.
  - U tshembisa Gemba hakelo ya kotara ya rifumo ra Xixurhana a ehleketa leswaku u ta kuma rifumo hinkwaro endzhaku ka rifu ra Xixurhana.
  - Endzhaku ka rifu ra Xixurhana Matixisa u tsutsumela ebangini ya "First National" eTiyani ku ya ncinca vun'winyi bya rifumo ra Xixurhana leswaku byi va bya yena.
  - Nkulukumba Khosa u vula leswaku a vuya hi n'hweti ya Nyenyenyani naswona u fanele ku ta na mbhoni.
  - U rhwalana na Gemba hi nhweti ya Nyenyenyani va ya ebangi.
  - Nkulukumba Khosa u hlaya swileriso leswi nga siya hi Xixurhana. Matixisa u tixisile hikuva u averiwe rirhandzu ra Xixurhana hinkwaro ntsena.

[25]

XIKATSA XA C

XIVUTISO XA 3

HUNGU-TSALWA

3.1

- 3.1.1 I Ntsendzeleki (2)
- 3.1.2 I norho wa Fumani. U lorhe Beauty emahlweni ka Ntsendzeleki. (2)
- 3.1.3 Hlamalani (2)
- 3.1.4 Yandheya (1)
- 3.1.5 Eka Madizi (2)

- 3.1.6 Loko Ntsendzeleki a yingise mana wakwe ingi a nga bihanga emirini a ha ri ntsogno. (2)
- 3.1.7 Xi bebule n'wana xi teka thini ra mati wonge xi ya enambyeni kasi xo nyenga. (2)
- 3.1.8 Ngwenya – Nkelenge. (2)
- 3.1.9 Ntiyiso. Ri vula leswaku i ntiyiso leswaku hi yena tata wa n'wana loyi (4)
- 3.1.10 – Xi biha emirini xa ha ri xitsongo (2)
- Fumani u hambanisa mapapila, u lorha Beauty (2)
- Xi hlongoriwa entirhweni (any 3 points) (2)
- Munhu loyi a xi pfuna ku nga Hlamalani wa lova (2)
- (6)
- [25]

KUMBE

- 3.2
- Vito ra Ntsendzeleki ra fambelana ni leswi nga eka tsalwa.
  - Endzhaku ka norho wa Fumani, Ntsendzeleki u tsala papila a lela Fumani. Kutani a teka thini ra mati a endla wonge u ya enambyeni.
  - Loko a suka ka va Fumani a nga tivi lomu a ya kona, u khandziye bazi leri ri nga n'wi siya exitichini xa Cottondale.
  - ECottondale u khandziye xitimela a ya chika eGravellotte. Loko a chika kona a nga tivanga lomu a fanele ku kongoma kona u fambe a ri karhi a ehleketa ku ya lava ntirho ePhalaborwa.
  - U fambe mpfuka wo leha a nga si kuma movha.
  - U ve ni nkateko a hlangana na Hlamalani loyi a nga famba na yena eChachalaza laha a nga fika a tikuma a etlele a tshamile.
  - Hlamalani u hlanganisa Ntsendzeleki na manana Nkothasi loyi a nga n'wi lavela ntirho eka Ngwenya Nkelenge. Loko a ha ringeta ku kuma ntsako, mbyana ya Ngwenya-Nkelenge yi kandziyiwa hi movha kutani Ntsendzeleki wa hlongoriwa.

- Nakambe Ntsendzeleki a nga ha tivi lomu a faneleke ku ya kona nkateko wa kona i ku va Hlamalani a n'wi lavele ntirho wun'wana.
- Hlamalani na Ntsendzeleki va hlangana ni nghozi ya movha laha Hlamalani a lovaka. Ntsendzeleki nakambe u tikuma a nga tivi leswaku u fanele ku tihela eka Fumani hikwalaho ka n'wana (Ntiyiso) leswaku a ta kota ku hanya vutomi lebyinene kumbe e – e.

[25]

TIMARAKA HINKWATO: 75

END